

OSMANLI'DA BİR FIRLATMA SİLAHI: LOBUT

Murat Özveri* & Şinasi Acar**

Topkapı Sarayı'nın dördüncü ve en içteki avlusuna girince, sağınızda sarayın deniz tarafındaki duvarlarını görürsünüz. Yüzünüz, eskiden sarayın lâle bahçesi olan ve şimdi bir duvarla bulunduğu mekândan ayrılan bir bahçeye dönüktür. Biraz ilerleyip başınızı sola çevirince, bir zamanlar Hekimbaşı Odası olan bina gözünüze çarpacaktır. Bu binanın kuzeydoğu duvarında dikkatinizden kaçıp gidebilecek mermer bir koltuk (taht) vardır. Koltuğun dayandığı duvarda, celî ta'lik hatla kaleme alınmış 139x75 cm boyutlarında mermer bir kitâbe yer alır (Resim 1a ve 1b).

Resim 1a ve 1b Topkapı Sarayı'nda Hekimbaşı Odası'nın kuzeydoğu duvarında yer alan, Sultan IV. Murad'a ait koltuk ve sultanın lobut atışına yazılmış kitâbe. Fotoğraflar: Şinasi Acar.

* Dr., Diş Hekimi, Periodontolog.

** Y. Müh., Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü emekli öğretim üyesi.

Koltuk Sultan IV. Murad'a (1623-40) aittir. Rivâyete göre sultan bu mermer koltuğa oturur, Gülhâne Bahçesi'nde oynanan atlı cirit oyununu seyredermiş. Kendisi de çok iyi bir sporcu olan sultan, bazen kendini oyunun heyecanına kaptırır, bir at ve cirit isteyip bizzat oyuna katılmış.

Koltuğun arkasındaki kitâbe, padişahın sıradışı bir sportif performansını belgeler. Metin, Sultan IV. Murad'ın at üzerinden yaptığı bir “nobud” atışıyla kaydettiği ve belli ki olağanüstü addedilen mesafeyle ilgilidir.

Özgün metnin, okunuşu aşağıdaki gibidir:

Pâdişâh-ı bahr ü berr Sultân Murâd-ı kâmurân
Dergehinde bendedir cümle selâtîn-i cihân

Kim odur Cem-bezm ü Rüstem-rezm gâzî-yi ehl-i dil
Avn-i Hakk'la şark ü garba hâliyen sâhip-kırân

Hicret'in bin kırkaltısında der-mâh-ı sıyâm¹
Esb-i tâziye süvar olup şeh-i âlî-nişân

Hem mübârek destine bir mîşe nobudı alup
At sürüp bu taşdan ol taşa varunca bî-gümân

Heybet ile şöyle zerg etdi ki ol mîşe nobud
Sa'd-i Vakkas oku gibi gayb olup nice zamân

Cüst ü cû edüp arayup buldular hem ölçdüler
Geldi yüzonbeş zirâ'-i bennâ² hesabınca ayân

Hem bu taşdan dahî bir küçük cirid zerg eyleyüp
Karşı divârı aşup Cemşîrlük'i aşdı hemân

Nitekim devreyleye çerh-i felekde mihr ü meh
Nitekim sâbit ola heft-semâda ahterân

Devletîyle saltanat tahtında olsun ber-karâr
Pâdişâh-ı bahr ü berr Sultân Murâd-ı kâmurân

Metinde geçen kimi terim ve deyimlerin anlamları aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

<i>Pâdişâh-ı bahr ü berr</i>	Karaların ve denizlerin sultanı.
<i>Kâmurân</i>	Mutlu.
<i>Rezm</i>	Cenk.
<i>Avn-i Hakk</i>	Allah'ın yardımı.

¹ Hicri 1046 yılı Ramazan ayı, Milâdi 1637 yılının 27 Ocak-25 Şubat arasına denk düşmektedir.

² 115 zirâ x 0,758 = 87 m.

<i>Hâliyen</i>	Şimdilerde.
<i>Sâhip-kurân</i>	Her zaman başarılı olan padişah.
<i>Der-mâh-ı sıyâm</i>	Oruç ayında (Ramazan'da).
<i>Esb-i tâzî</i>	Arap atı.
<i>Şeh-i âlî-nişân</i>	Yücelik gösteren padişah.
<i>Dest</i>	El.
<i>Nobud</i>	Arapça “ <i>nebbûd</i> ”dan. Lobut, asâ, kısa kalın düzgün sopa, talim aracı. Topun icadından önce kale kuşatmalarında içeridekileri yaralamak için duvarları aşacak şekilde fırlatılarak silah gibi kullanılırdı. Sonraları cündiler tarafından cirit atmayı ilerletmek için talim aracı olarak kullanılmıştır.
<i>Bî-gümân</i>	Kuşkusuz.
<i>Sa'd-i Vakkas</i> (Sa'd ibn-i Vakkas)	Hz.Peygamber zamanında yaşamış olup atıcıların pîri kabul edilir. Rivayete göre, Allah için “yâ Hak!” diyerek attığı ok bulunamamıştır ve bu okun kıyâmete dek yerle gök arasında gezeceğine inanılır. Şâir, sultanın lobutu ne denli uzağa attığını vurgulamak için bu rivayeti anımsatmaktadır.
<i>Cüst ü cû edüp</i>	Araştırıp.
<i>Zirâ'-i bennâ</i>	Mimar arşını.
<i>Cemşirlik</i>	1-Şimşirlik. Topkapı Sarayı'nda, babaları ölen şehzâdelerin oturdukları, Harem girişindeki yerin adı. Bir adı da “kafes” olan bu yapı, yüksek duvarlar ve şimşir ağaçlarıyla çevrili olduğu için bu adı almıştı. Buranın bir tür “tahtsız hünkâr hapishanesi” olduğu söylenebilir. ^{3,4} 2-Cemşir kelimesi “Arslan yürekli hükümdâr” anlamına gelmektedir. ⁵ Muhtemelen şehzâdeleri tanımlamak için kullanılan bu terim, Harem'deki şehzâdelere ait olan bu kısmın adının kaynağı da olabilir. Şehzâdelerin ikamet ettiği bu dairelere “kafes” denmesi de bu sebeple olmalıdır. Bu açıklamaya göre, tâbirin söz konusu mekânı çevreleyen şimşir ağaçlarıyla ilgisi bulunmayabilir.

³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1993.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara, 1988, 3. baskı, s.113.

⁵ Türk Dil Kurumu Kişi Adları Sözlüğü:http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_kisiadlari&arama=anlami&uid=2047&guid=TDK.GTS.50d5ee8ab57f83.03941106

	Edirne Sarayı'nda da bir "şimşirlik" bulunması, bu olasılığı güçlendirmektedir.
<i>Nitekim</i>	Nasıl ki, gerçekten.
<i>Zerg etme / eyleme</i>	Fırlatma (cirit atma).
<i>Mihr ü meh</i>	Güneş ve Ay.
<i>Heft-semâ</i>	Yedi kat gök.
<i>Ahterân</i>	Yıldızlar.
<i>Ber-karâr</i>	Kararlı, devamlı.

Kitâbede sultanın at üzerinden fırlattığı ve metinde açıkça "nobud" olarak okunan bir nesneyi 87 m mesâfeye ulaştırdığından övgüyle söz edilmektedir. Sultanın, olasılıkla mesâfenin ölçülmesini mümkün kılmak için, atını belli bir taştan diğer bir taşa doğru sürdüğü, ikinci taşın yanından geçerken atışını yaptığı, atılan "nobud"un "Sa'd-i Vakkas oku gibi" uçarak kaybolduğu, bulmak için bir hayli aramak gerektiği (!) anlatılmaktadır.

Fırlatma silahlarının düşmana uzak mesafelerden atılması önemlidir; çünkü, bu mesafelerde düşman silahının menzili dışında kalır. Ayrıca, bir fırlatma silahının ulaştığı mesafe, diğer birçok faktörün (örneğin, nesnenin kütlesi ya da aerodinamik şekle sahip olup olmadığı) yanında, fırlatma hızıyla da ilgilidir. Yüksek hızla fırlatılan silahın kinetik enerjisi ve momentumu yüksektir. Dolayısıyla hedefi uzaktan vurmanın yanı sıra, onda daha fazla tahribat yapma potansiyeline sahiptir. Bu fırlatışın at üzerinden yapılması, silahı kullanan kişiye iki önemli avantaj sağlar: 1-Atın hızı sayesinde silah daha hızlı fırlatılabilir; 2-Hızla hareket ederken düşmanın silahlarına hedef olma ihtimali azalır.

Osmanlı'da fırlatma silahlarının mümkün olan en uzak mesafeye fırlatılmasına dayanan spor disiplinleri vardır. Bunların içinde şüphesiz en bilineni menzil okçuluğudur.⁶ İmparatorluk topraklarında daha 15. yüzyıl başında sadece okçuluğa tahsis edilmiş ok meydanları kurulmuş, yay bir silah olarak değerini korurken bile, sistemli bir spor okçuluğu ile bunun etrafında kayda değer bir kültür şekillenmiştir. Okçu, menzil okçuluğunda atışını "ayak taşı" denilen bir taşın yanından ve "ana taşı" denilen bir diğer taşın belirlediği doğrultuda yapardı. Böylece, okun düştüğü mesafe hassasiyetle ölçülebilirdi.⁷

"Sa'd-i Vakkas'ın oku"⁸ analogjisi nobudun uzun uçuşunu ifade etmek için kullanırken, şüphesiz menzil okçuluğu geleneğine de gönderme

⁶ Şinasi Acar, *İstanbul'un Son Nişan Taşları*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006, s.101.

⁷ Şinasi Acar, *a.g.e.*, s.103-104.

⁸ Sa'd ibn-i Vakkas, Hz. Peygamber zamanında yaşamış olup onun silah arkadaşlarından. "Evvel gelen ve sonra gelen" atıcıların piri kabul edilir. Rivâyete göre, Allah için "Ya Hak!" diyerek attığı ok

yapılmaktadır.⁹ Sultan IV. Murad'ın atını "bir taştan diğerine" sürüp ikinci taşın ulaşınca nobudu fırlatması, bu atış için de konvansiyonel ölçüm yöntemlerinin uygulandığını göstermektedir.

Ateşli silahların yaygınlaşmasıyla, uzun mesafelerden yapılan isabetli tüfek atışları anısına taş dikilmesi, rekor ok atışları anısına taş dikme âdetinin bir uzantısı gibi sürmüştür. Çoğunluğu Sultan III. Selim (1789-1807) ve Sultan II. Mahmud'a (1808-39) ait az sayıdaki tüfek nişan taşı dışında, benzersiz olmalarıyla dikkat çeken başka taşlar da vardır. Örneğin Topkapı Sarayı'nın Bâb-ı Hümayûn'undan girince, Marmara Denizi tarafında, askerî bölge içinde kalan dört taştan biri, Sultan I. Ahmed'in topuzla sergilediği bir savaş/spor becerisi üzerine dikilmiştir. Sultan, önce topuzunu birkaç kez havaya fırlatıp yakalamış, sonra dörtlüyle sürdüğü atını ânide durdurarak topuzunu rekor bir mesafeye fırlatmıştır (Bu taşın yanındaki iki taş ise, III. Selim ve II. Mahmud'un tüfek atışları anısına dikilmiş nişan taşlarıdır).^{10,11}

Araştırmamıza konu olan kitâbe de, tıpkı bu taşta anlatılan gibi, Sultan IV. Murad'ın bir savaş hüneri ya da sportif performansı anısına yazılmıştır ve Osmanlı savaş ve spor tarihinde ikinci bir örneği bulunmamaktadır. Bazı belirsizliklerinden olsa gerek pek derinlemesine incelenmemiştir. Bu belirsizliklerin başta geleni, fırlatılan nesnenin tam olarak ne olduğunun bilinmemesidir. Bu kitâbeden bahseden, Osmanlı spor tarihiyle ilgili kimi metinlerde *lâbud*¹² olarak geçen ve karşılığı "bir tür ağır, kısa cirit (mızrak)" olarak verilen bu âletin aslında bir cirit olmadığı, kitâbe dikkatle incelendiğinde görülecektir.

Lâbud veya *lobut* sözcükleri için sözlükler iki karşılık verir:

- Asâ; kısa, düzgün, sağlam sopa.
- Kol, omuz ve sırt kaslarını geliştirmek için kullanılan bir spor aracı.

bulunamamıştır. Şair, Sultan IV. Murad'ın lobutu ne denli uzağa attığını vurgulamak için bu rivâyeti anımsatmaktadır.

⁹ Sultan IV. Murad kabza sahibi (icâzetli) bir kemankeştir de.. İstanbul Okmeydanı'nda 1040 gez (686 m) mesafeye ok atarak açtığı, kendi menzilinin ana taşı olan nişan taşı, bugün Kulaksız Mezarlığı içinde kalmıştır.

¹⁰ Şinasi Acar, *a.g.e.*, s.103-104.

¹¹ Âtîf Kahraman, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Başvuru Kitapları Dizisi 27, 1995, s.550.

¹² Âtîf Kahraman *Osmanlı Devleti'nde Spor* adlı eserinde *lâbud* ve *lâbut* sözcüklerini kullanmaktadır (bkz. *a.g.e.*, s.606 ve 607). Bunda bir yanlışlık olduğu kanısındayız. Arapça *nebbût* kelimesi dilimize geçmiş, zaman içinde önce "nobud"a, daha sonra "lobut"a dönüşmüştür ("n"nin "l"ye dönüşüne bir başka örnek,– güney rüzgârı anlamındaki– Yunanca "notos"un "lodos"a dönüşmesidir). Sözcüğün son hâli, Osmanlı Türkçesi'nde Arap harfleriyle "lobut" veya "lobud" şeklinde yazılmaktadır.

İkinci tanım, masif ahşaptan şişe şeklinde yontulmuş bir nesneyi tanımlar. *Bowling* gibi oyunlarda yerde yuvarlanan ağır bir topla devrilmeleri dışında, bu âlet belirli fiziksel egzersizlerle vücudun üst kısmındaki kasların geliştirilmesine yarar. Birinci karşılıkta ise, silah olarak kullanılmaya müsait, düz, sağlam, kısa bir sopa olarak tanımlanmaktadır: Bir sokak kavgasında, bir arbedede insanın eline geçirip kullanabileceği, şekil olarak polis coplarına benzeyen, basit ama etkili bir araç.

Nobud sözcüğüne Türkçe sözlüklerde rastlanmazken, ses ve anlam olarak benzerliğiyle onun kökenini oluşturduğuna kesin gözüyle baktığımız Arapça kelime *nebbût*dur.^{13,14} Sözlükte verilen anlamı şöyledir: “Topun icâdından önce, kale kuşatmalarında, içeridekileri yaralamak için, binicilikte usta cündîler tarafından duvarları aşacak şekilde fırlatılarak silah gibi kullanılan, 70-80 cm boyunda ve 5-6 cm çapında düzgün sopa; tâlim aracı.”¹⁵

Osmanlı spor tarihiyle ilgili kitaplarda *lobut* şöyle tarif edilir: “Kabuğu soyulmuş, düz, kuru meşe değneğidir.¹⁶ Boyu 85-90 cm arasında değişmektedir. Uzağa ve yükseğe atılabilmesi, yaş ağaçlara saplanması için uç kısmı altıköşeli olarak sivriltiştir. Bu şekilde büyük bir kaleme benzediği için *kalemlî* ismiyle de anılır. *Lâbudun*, ucunda temren olanına *hışt* denir”.¹⁷ Eralp ise *lobutu* “70-80 cm uzunluğunda, sert ve kütlesi fazla olan, darbelere dayanıklı ağaçtan bir silah” olarak tanımlamaktadır. Aynı eserde daha ayrıntılı bir tanım da bulunmaktadır: “*Lobut*, *labut* veya Silahtar Tarihi’nde geçtiği üzere *nobut* olarak da adlandırılan bu silah, elle tutulan tutamak kısmından itibaren kalınlığı gittikçe artarak baş kısmı oldukça ağır ve kalın bir kütle meydana getirir”.¹⁸ Yazar *lobutu* atıcı silahlar arasında sayarken, “Uzak hedeflere fırlatılarak kullanıldığı gibi, yakın hedeflerde bizzat kullanan tarafından vurularak da kullanılabilir. Bu sebeple atıcı silahlar türü içinde anlatılan *lobut*, vurucu silahlar sınıfına da dahil edilebilir”¹⁹ ilâvesini yapmaktadır. Ahmed Atâ’nın

¹³ İlhan Ayverdi, *Misâllî Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yay., 2011.

¹⁴ Kelimenin yazımında son harf *Redhouse Sözlüğü*’ne göre “te” ya da “tı”dır (Sir James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon Showing in English The Signification of the Turkish Terms*, Beirut, 1987). Ancak söz konusu kitâbede açıkça görüldüğü gibi, 17. yüzyılda kelimenin sonundaki ses daha sert bir “d” sesine dönüşmüş olmalı. Kitâbede, kelimenin son harfi “dal”dır.

¹⁵ *Lobut* sözcüğünün “nebbût”tan türediği bilgisine *Meydan Larousse*, *Redhouse* ve *Misâllî Büyük Türkçe Sözlük*’te de rastlanmaktadır.

¹⁶ Meşe, bilindiği gibi, odunu çok sık dokulu, ağır ve sert bir ağaçtır. Osmanlıca’da “miş” biçiminde yazılmaktadır.

¹⁷ Âtîf Kahraman, *a.g.e.*, s.607.

¹⁸ T. Nejat Eralp, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı 68, 1993.

¹⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.* c.2, s.368.

“Târih-i Atâ” adlı eserinden Kahraman’ın yaptığı alıntıda,²⁰ cündîlerin idmanı anlatılırken *lâbud*, *hişt*, *kalemlî* ve *mızrak* gibi silahların ayrı ayrı zikredilmesi, “kalemlî”nin lobutun bir türevi veya bambaşka bir silah olabileceğini düşündürmektedir.

Bir kaynakta, lobutun at üzerinden fırlatılması için uygulanan ilginç teknik şöyle anlatılır: “Binici ipin uzağından atını koşturarak ipin orta kısmına doğru yaklaşır ve sağ elindeki *lâbudun* arka ucunu eğilerek yere dokundurur ve üzengiden de kuvvet alıp ayağa kalkarak havaya fırlatır. Atın sür’atini, atılacak uzaklığı ayarlamak ve atış açısını *lâbuda* verebilmek çok önemlidir.”²¹ Târife göre bu fırlatış, lobutu, iki yüksek ağaç arasına gerilen ipin üzerinden aşirtmak için yapılır. Yâni, *nebbûtun* tanımındaki kale duvarı benzeri yüksek bir tahkimâtın üzerinden aşirtılır gibi. Eralp’in, Pakalın’dan alıntılanarak yazdığı gibi “Lobutun usta atıcılar tarafından uzaktaki belli hedeflere atılarak, hattâ kale içlerine fırlatılarak, vurma ve çarpma etkisinden yararlanıldığına dair bilgiler vardır”.

Lobut çeşitli coğrafya ve kültürlerde kullanılmış, her kültürde kendine özgü formlar kazanmıştır. Meselâ Doğu ve Güney Afrika’da, aslen vurularak kullanılan, ancak zaman zaman düşmana fırlatılan, ucu top şeklinde asâlar vardır. Geliştirildikleri kültürde bir statü sembolü ve tören objesi de olan bu silahlar, topuz/gürz gibi silahlara benzerler, ama tamamen ahşaptırlar. Benzer şekilli silahlar Kuzey Amerika’da, Güney Pasifik adalarında, Avustralya ve Mikronezya’nın diğer adalarında da benzer biçimde kullanılmıştır.

Bu bilgiler ışığında, lobutun tariflerindeki cirit benzetmesi sağlıklı değildir. Bilindiği gibi cirit, kendi uzun eksenini doğrultusunda fırlatılan ve ucundaki sivri demir parça (*temren*) vasıtasıyla hedefi delerek etki eden bir silahtır. Ucunda temreni olmayan bir sopanın, uzun eksenini doğrultusunda fırlatılamayacağı açıktır. Bir ucu sivriltilmiş olsa dahî, böyle bir sopa, doğrudan ya da fırlatılarak, kütesinden yararlanarak vurma amacıyla kullanılıyor olmalıdır.

Lobut atışları özellikle Sultan II. Mahmud döneminde popülerite kazanmıştır. Enderûnlu bir arkadaşının atlı cirit oyununda ölmesi üzerine sultanın bu oyunu yasaklamış olması, bunda etken olabilir. Lobut fırlatma, oyuncuların birbirlerine temas etmemeleri sebebiyle daha güvenliydi. Sultan II. Mahmud’un, Topkapı Sarayı’nda Gülhâne Bahçesi ve Ağa Bahçesi

²⁰ Âtîf Kahraman, *a.g.e.*, s.606.

²¹ Âtîf Kahraman, *a.g.e.*, s.606. Kahraman bu bilgiyi kaynak belirtmeden vermektedir.

alanlarında²² çok yüksek iki ağaç arasına ip gerdirdiği, lobutunu ipin üzerinden aşirtacak yarışmacıya verilmek üzere kıymetli koşum takımlarıyla bir atı oraya bağlattığı, Harem ve İç ağalarının günlerce lobutlarıyla bu ipi aşirmaya çalıştıkları bilinmektedir.

Daha eski bir kayıt, 1440 Varna Savaşı'nda Macar Kralının bindiği atın, lobut atışıyla düşürülmesi üzerinedir. Atından düşen kral, ağır zırhı sebebiyle hareket edemeyince, yeniçeriler tarafından savaş alanında öldürülmüştür.²³

Kalın ve boyu 70 cm'ye kadar inebilen bir sopanın –mızrak ya da cirit gibi– kendi uzun eksenini doğrultusunda fırlatılmaya müsait olmadığı gerçeğinden yola çıkarak, kitâbede bahsedilen silahın nasıl kullanıldığını anlamaya yönelik araştırmamız, birçok farklı kültürde kısa ve kalın sopaların vurucu silah ve fırlatma silahı olarak kullanılmış olduğunu gösterdi. Bunlar bir ucundan tutularak savruluyor ve hedefe havada dönerek gidecek şekilde fırlatılıyordu.

Elle fırlatılan kısa ve kalın sopalara, yabancı literatürde boylarına, biçimlerine ve kullanım şekillerine göre farklı isimler verilmektedir. Dilimizde *asâ* sözcüğü, kısa ve kalın sopalara verilen isimdir ve bu tip bir silahın Türkçe tanımlanması için daha doğru bir sözcüktür.

Sopanın silah olarak kullanılması çok eski tarihlere dayanır. İnsanın evriminde iki ayak üzerinde (*bipedal*) yürüyüş, ellerin serbest kalmasını sağlayan önemli bir basamaktır. Bilim adamları, insan elinin kavrama becerisinin gelişmesini, evrimin bir diğer önemli basamağı olarak değerlendirmektedir. Fosil kayıtları, insansıların (*hominidler*) iki milyon yıl önce kavrama ve fırlatma becerisi kazandığını düşündürmektedir. Başparmağın uzayıp hareketlilik kazanması, diğer dört parmağın ve el ayasının kısılması; el kapatılırken dört parmağın elin uzun eksenine doğru bükülmesi, silindirik bir objenin sıkıca tutulmasını mümkün kılmıştır.

Asâ şeklindeki silahlar, şüphesiz önceleri vurmak için kullanılmıştır. Fırlatma için parmak ucu kas anatomisinin yanı sıra, genel nöromüsküler koordinasyonunun da gelişmesi gerekmiştir. Etkili bir fırlatma için, vücudun alt kısmındaki kaslar da belli bir seviyeye kadar gelişmelidir. Bu tip sopaların ve belki yuvarlak taşların, insanoğlunun ilk fırlatma silahları olduğunu söylemek mümkündür.

²² İncelediğimiz kitâbenin altında yer alan mermer koltuğun özgün yeri de Gülhâne Bahçesi veya Ağa Bahçesi olmalıdır. Fırlatılan silahın Cemşirlik'i aşacak kadar uzağa gittiği söylendiğine göre, Sultan IV. Murad, atışını buradan harem yönüne doğru yapmış olmalıdır.

²³ Âtîf Kahraman, *a.g.e.*, s.606.

Bir nesnenin elle fırlatılmasında, kolun yaptığı savurma hareketinin yörüngesi üzerindeki bir noktada el açılır. İşaretparmağının ve başparmağın ucundaki kaslar sayesinde nesne istenilen yöne fırlatılır. Yapılan araştırmalar, nesnenin bırakılmasında 1 ms'lik gecikmenin, atış doğrultusundan 2,2°'lik sapmaya yol açtığını göstermiştir.²⁴ Sopa şeklinde bir fırlatma silahı havada dönerek yol alırken, uzunluğu kadar çapa sahip bir daire üzerinde, önüne gelen her şeye çarpacaktır. Bu şekilde fırlatılan bir sopanın, taşa göre daha yüksek bir isabet oranı sağlayacağı, çok erken dönemde fark edilmiş olmalıdır. Aynı sebeple böyle bir sopa, mızrak ve ok gibi fırlatma silahlarına da üstünlük sağlayacaktır. Kronolojik açıdan bakılırsa, fırlatma sopalarının mızrak, yay ve oktan daha eskiye dayandığını ileri sürmek mümkündür.

Arkeolojik ve antropolojik çalışmalar, fırlatma sopalarının birçok kültürde ve çok değişik şekillerde tasarlanıp kullanıldığını ortaya koymaktadır. Yakın muharebelerde bir ucundan tutularak vurmak suretiyle kullanılan kısa ve kalın sopalar, gelişerek bir ucu daha geniş ve ağır olan beyzbol sopası, şişe veya topuz şeklindeki lobutlara dönüşmüştür. Topuz (gürz, *debbûs*), savaş baltası ve savaş çekici gibi silahlar da aynı konsept üzerine geliştirilmiştir ve hem vurmak hem fırlatmak suretiyle kullanılmışlardır. Nitekim Kahraman'ın gürz sınıflamasında, piyadenin kullandığı, sapı ve başı ağaçtan yapılmış, nispeten hafif bir gürz türünden bahsedilmektedir.²⁵ Bu tarif, yukarıda bahsettiğimiz primitif savaş asâlarına tıpatıp uymaktadır.

Minyatürler, diğer pek çok konuda olduğu gibi, Osmanlı'nın savaş teçhizatı hakkında da ipuçları sunmaktadır. Türk savaş âletleri ve silahları üzerine çalışanların bu görsel kaynaklara pek iltifat etmemesi şaşırtıcıdır. Lobut ve bunun türevi sayılabilecek silahlar, az sayıda minyatürde karşımıza çıkmaktadır. Hünernâme'de I. Murad'ın (1360-89) "altunlu çomakla kaplan avladığı" minyatürde, başı topuz gibi yontulmuş bir dövüş asâsı, sultanın fırlattığı yerde, bir yırtıcının arka ayakları arasında görülmektedir.²⁶ Bu silah, Kuzey Amerika ve Afrika'da kullanılan dövüş asâlarına tıpatıp benzemektedir (Resim 2). Vurucu bir silah olarak kullanılan lobuta örnek olarak da, aynı eserde "I. Murad'ın Sırp fedâisi Miloş tarafından şehit edilmesi" vak'asını anlatan minyatür verilebilir. Sahnenin ön tarafında, muhtemelen Miloş, sultanın intikamını alan dört kişi tarafından paramparça edilmektedir. Bu minyatürde, iki elle kullanılan ve beyzbol sopalarına benzeyen lobutun yanı sıra, döneminin

²⁴ Richard W. Young, "Evolution of the human hand: The role of clubbing and throwing", *Journal of Anatomy*, 2003, Ocak 202 (1), s.165-174. Söz konusu makalede, kol dairesel bir hareket yaparken, elin parmaklarının açılmasında 1 milisaniyelik bir gecikmenin, fırlatma yönünde 2,2°'lik bir sapmaya sebep olduğunu göstermiş bir makaleye referans vardır.

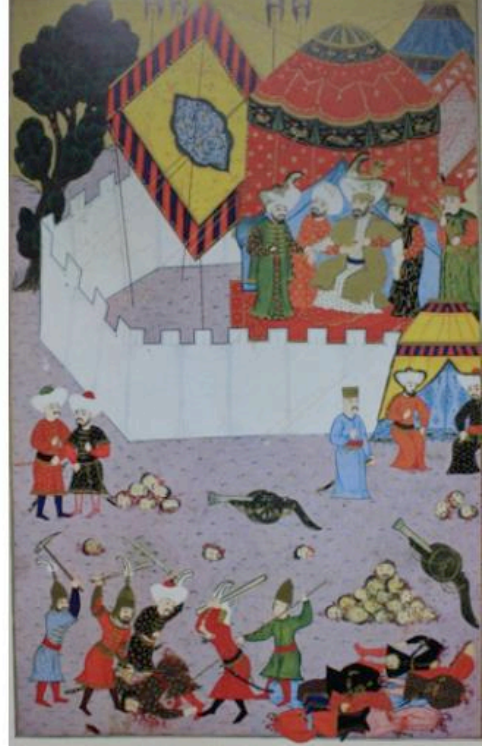
²⁵ Âtîf Kahraman, *a.g.e.*, s.595.

²⁶ Nigar Anafarta, *Hünername Minyatürleri ve Sanatçıları*, İstanbul, Yapı ve Kredi Yay. ve Doğan Matbaacılık, 1969, s. 2.

yaygın vurucu silahlarından olan savaş çekici ve kılıç da ayrıntılı biçimde tasvir edilmiştir. Dördüncü savaşçı ise suikastçıya uzun bir mızrakla saldırmaktadır (Resim 3). Bu minyatürdeki lobut, İstanbul'daki Harbiye Askerî Müzesi'nde sergilenen lobutlardan biriyle şaşkıncı derecede benzerlik göstermektedir (Resim 4).

Resim 2 Sultan I. Murad'ın altınlu bir çomak ile kaplan avlaması. N.Anafarta, *a.g.e.* s.2.

Resim 3 Sultan I. Murad'ın Sırp fedâisi Miloş tarafından şehit edilmesi. N.Anafarta, *a.g.e.* s.6.

Fırlatma asâlarının hafiflemesiyle “fırlatma değnekleri” gelişmiştir. Zaman içinde av silahı olarak farklılaşanlar, büyük hedeflere zarar vermek için gerekli olan kütlelerini kaybederek hafiflemiştir. Gelişim zincirinin bir sonraki halkasında, fırlatma değnekleri alışılmış silindirik şekillerini kaybetmiş, yatay kesiti “bikonveks” veya “plankonveks” olan, aerodinamik formlarıyla çok uzağa fırlatılabilen av silahlarına dönüşmüştür. Döndürülerek fırlatılmalarından doğan jiroskop etkisi uçuş yönünde devrilmelerini önlerken, kanada benzeyen aerodinamik gövde kesitleri kaldırma kuvvetleri meydana getirerek –sanki

yerçekiminin etkisinde değillermişçesine– çok uzun mesafelere uçmalarını sağlamıştır.²⁷

Bu tip silahlara “av bumerangları” dense de, bumerang Avustralya'da kullanılmış olan çok değişik tasarımdaki fırlatma silahlarının sadece küçük bir bölgede görülen ve fırlatana geri dönen türlerine verilen addır. Bu kıtada avlanma amacıyla kullanılmış fırlatma silahlarına “kayli” (*kylie*) denir.

Resim 4 Askeri Müze (Harbiye, İstanbul) koleksiyonundaki lobutlar ve bir topuz.

Aerodinamik fırlatma değneklerine ait en eski örnek Polonya'da bulunmuştur. Mamut dişinden yapılmış ve radyokarbon yöntemiyle 23.000 yıl öncesine tarihlendirilmiş bu av silahı, elle fırlatılan ve havada dönerek giden silahların ne denli uzun süredir kullanımda olduğunu göstermektedir.²⁸ Bâbil, Âsur, Mısır gibi antik uygarlıklarda da, fırlatma asâları ve değnekleri soyluların av silahı ve orduların tören objesi olmuştur. Kral Tutankhamun'un mezarında çok sayıda fırlatma asâsı ve aerodinamik fırlatma değnekleri bulunmuştur.²⁹ Kuzey Amerika yerlileri bu tip bir silahı “tavşan değneği” (*rabbit stick*) adıyla

²⁷ Bu tür fırlatma sopaları, yere paralel fırlatılırlar. Kanat ya da pervane gibi çalışan gövdeleri, ancak bu şekilde taşıma kuvvetleri oluşturur. Gövdesi aerodinamik şekle sahip olmayan fırlatma asaları ise, yere dik veya paralel fırlatılabilirler.

²⁸ “Hand thrown projectiles -Things that fly, Part 1” içinde: *Primitive Technologies A Book of Earth Skills.*, Ed. David Wiscott, Gibbs-Smith Publisher, 1999, s.211.

²⁹ Nicholas Reeves, *The Complete Tutankhamun the King, the Tomb, the Royal Treasure*, The American University in Cairo Press, 1990, s.176-177.

tavşan ve küçük yaban hayvanlarını avlamak için kullanmışlardır. Aerodinamik fırlatma değnekleri Afrika'da evrimleşerek çok uçlu özel fırlatma bıçaklarına dönüşmüştür (Resim 5).

Resim 5 Fırlatma değnekleriyle ilgili yaptığımız testlerde kullandığımız Avustralya menşeli *lil-lil* replikası (üstte). *Lil-lil* hem vurmak hem fırlatmak için kullanılmış bir savaş asası / bumerangdır. *Rabbit stick* (altta) ise, Kuzey Amerika'nın güneybatısındaki Kızılderili kabileleri tarafından tavşan avında kullanılmış bir fırlatma değneğidir. Fotoğraf: Murat Özveri.

Fırlatma asaları av silahı olarak incelik hafiflerken, savaş aracı olarak ağırlıklarını ve otantik silindirik şekillerini korumuşlardır. Topuz ve savaş baltası gibi silahlar, dövüş asasının gelişim zincirinin sonraki halkaları olup, gerektiğinde düşmana yakın mesafelerden fırlatılarak da kullanılmıştır. Bu tür silahların bir ucu daha ağırdır. Böylece hem vururken etkisi artar hem de fırlatırken jiroskopi³⁰ hareket verilmesi kolaylaşır. Yavuz Sultan Selim'i (1512-20) avlanırken gösteren bir minyatürde, sultanın henüz fırlatmış olduğu topuz (ayrıntılıyla resmedilmiş bir *şesper*³¹) bir yırtıcı hayvanın sırtında iken betimlenmiştir (Resim 6). Konuyla ilgili bir diğer minyatür de, Fâtih Sultan Mehmed'i (1451-81) Yılanlı Sütun'a *şesper atışı* yaparken gösteren tasvirdir (Resim 7). Hem vurarak hem fırlatılarak kullanılan topuz, Osmanlı'da bir statü sembolü, bir tören objesi de olmuştur (Bu açıdan, Afrika'nın topuz formundaki ahşap dövüş asaları gibi bir anlam taşımaları ilginçtir). Ata binmek gibi, atın eyerine asılı bir gürz taşımak da, kimi devlet görevlilerine ve askerî elite tanınan bir ayrıcalıktı.³² Topuz benzeri silahlar, ilkel ve kaba etki mekanizmalarına

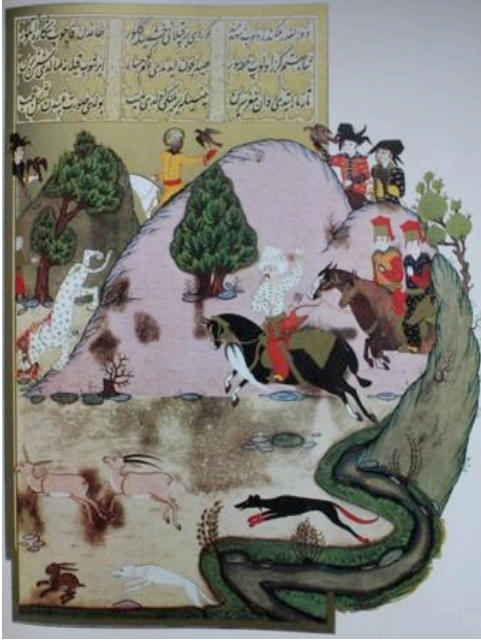
³⁰ Jiroskop: Bir kaide üzerine monte edilmiş, ekseni serbestçe bir veya daha fazla yöne dönebilen, genellikle disk veya tekerlek şeklinde bir kütlede oluşan ağıt. Dönen kütle, bu yapı sayesinde kaidenin hareketinden bağımsız olarak oryantasyonunu (pusulaya göre lokasyon ve pozisyonunu) korur. Ateşli ve havalı silahlarda merminin uçuş yönü doğrultusunda bir eksen üzerinde yaptığı dönme hareketi, uçuşun kararlılığını artıran bir etki yapar. Benzer şekilde, dönen topacın devrilmemesinin sebebi de jiroskobik hareketidir.

³¹ *Şesper*, baş kısmı sapın merkezinden radyal olarak çıkan 6 demir dilden oluşan bir tür topuzdur.

³² Âtîf Kahraman, *a.g.e.*, s.603.

rağmen, yüzyıllar boyunca askerî kullanımda kalmıştır. Yapımında *yeşim* gibi yarı değerli taşlardan, altın ve gümüş gibi değerli metallere yararlanılmış topuz örnekleri, müzelerde sergilenmektedir.³³

Lobud/nobud için kaynaklarda verilen boy uzunluğu (70-90 cm), fırlatma asâ ve değnekleri için verilen ölçülerle uyumludur. Avustralya fırlatma asâları 60-75 cm ve “kylie”leri 30-80 cm arasında değişmektedir. Küçük lobutların yaya veya atlı savaşçı tarafından yere dik veya paralel tutularak ve havada döndürülerek fırlatılmış olmaları akla yakındır (Doğu Afrika'nın *Massailer*i, *rungu* denilen topuz başlı dövüş asâlarını yere dik olarak fırlattıkları gibi, bunlarla mesafe atışları da yaparlar³⁴). Kısa ve ağır bir sopanın, koşan bir atın ayaklarına fırlatılmak suretiyle atın düşürülmesi mümkündür. Aynı şekilde, bu kadar ağır bir silahın momentumu, bir biniciyi de atından düşürebilir.

Resim 6 Yavuz Sultan Selim'in Dulgadir (Dulkadir) hükümdarı Alâüddeve'ye yönelik seferi sırasında, Kûskûn deresi kenarına otağ kurduğu yerde kaplan avlaması (N. Anafarta, *a.g.e.*, s. 19).

Resim 7 Fâtih Sultan Mehmed'in Atmeydanı'ndaki (Bugünkü Sultanahmet Meydanı) Yılanlı Sütun'a şesper atışı (N. Anafarta, *a.g.e.*, s. 28).

³³ Ahmet Ayhan, *Topkapı Sarayı Müzesi Silah Kataloğu*, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2011, s.153-163.

³⁴ *Rungu*, I. Murad'ın av minyatüründeki “çomak” ile neredeyse bire bir aynı silahtır. Bu silahla mesafe atışı yapan Massailer YouTube'da şu videoda görülebilir: <http://www.youtube.com/watch?v=YOAYDKloziU>

Farklı Okumalar

İncelediğimiz kitâbede, Sultan IV. Murad'ın birbiri ardına yaptığı iki atış hikâyeye edilmektedir. Bu iki atışta, iki ayrı fırlatma silahı kullanılmıştır. Hikâyenin anlaşılmasında. Osmanlıca belgelerin farklı okumalarından kaynaklanan karışıklıklar, bu kitâbede de karşımıza çıkmıştır. Bu tür metinlerde değişik hat çeşitlerinin kullanılması, özellikle celi sülüs kitâbelerde harflerin “istifli”³⁵ şekilde yazılması, her manzumede olduğu gibi sözcüklerin vezne uydurularak yazılması ve okunması,³⁶ ancak kelimelerin vezne uydurulmasında kimi zaman küçük “kaçamak”ların (deformasyonların) meşrû sayılması, kimi kitâbelerin zamanın etkisiyle aşınması ve harflerinin silikleşmesi gibi nedenlerle değişik okumalar yapılabilmektedir. Kitâbe metninin başka araştırmacılar tarafından değişik okumaları yapılmış ve yayımlanmıştır. Kimi sözcüklerin farklı okunması hikâyeyi değiştirmezken, örneğin 13. mısraın 7. sözcüğünün “hurd” (parça, kırık) olarak okunması durumunda, kitâbede sadece bir lobut atışından bahsedildiği ve bu atış sırasında “bir şeyin parçasının da fırlayıp gittiği” gibi bir izlenim edinilmektedir.³⁷ Oysa kelimenin doğru okunuşunun “cirid” olduğu kabul edilirse, Sultan Murad'ın önce bir lobut atışı yaptığı, çok uzağa uçan bu lobutun uzun aramalardan sonra bulunup düştüğü mesâfenin ölçüldüğü ve bunu takiben –tâbir câizse– hevesini alamayan sultanın bir de cirid attığı anlaşılır. Bu ikinci atış, önündeki duvarı ve Cemşîrlük'i aşmıştır. İlk atış için lobutun düştüğü mesafe zikredilirken, bunu takip eden cirid atışı için, kitâbeyi okuyanların (saray mensuplarının) bildiği mekânlar, Cemşîrlük referans verilerek katettiği uzun mesafeye gönderme yapılmıştır. Atışın yapıldığı ikinci taşta gönderme yapan sözler ise, yine 13. mısraın başındaki “*Hem bu taştan.....*” olmalıdır.

Resim 8 Kelime “hurd” mu, “cirid” mi? Osmanlıca metinlerin ve özellikle de kitâbelerin okunması, uzmanlık gerektiren ve kimi zaman tartışmalara açık, örneklerle dolu bir alandır. Topkapı Sarayı’nda IV. Murad’ın lobut atışına dair kitâbeden. Fotoğraf: Şinasi Acar. Kitâbenin tümü için bkz Resim 1a ve 1b.

³⁵ Harf ve sözcükleri, okunuş sırasını bozmadan, iki veya daha çok tabaka hâlinde üst üste bindirip değişik düzenlerde yazmak, celi hattatlarının tutkusudur. Kuşkusuz her ibârenin çok değişik istifleri yazılabilir. Kimi zaman istifli yazıların okunmasında hataya düşülebilmektedir.

³⁶ Manzum kitâbe aruz vezninin “fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla yazılmıştır.

³⁷ Âtuf Kahraman’ın adı geçen eserinde de sözcük “hurd” olarak okunmuştur. Metnin okunmasında görüşlerini bizimle paylaşan Dr. Günhan Börekçi ve Dr. Fatma Şen, sözcüğün “cirid” olarak okunması gerektiği görüşündedirler.

Mısralarda anlatılanlar kronolojik bir sıraya konduğunda, burada iki ayrı atıştan bahsedildiği kesindir.³⁸ (Resim 8).

Savaş becerileriyle ilişkili sportif başarıların anısına dikilen taşlar ve kitâbelerinin çoğunda tek bir atışla ilgili bilgi vardır. Bunun en tipik örneği, yukarıda da bahsettiğimiz ok menzil taşları ve tüfek nişan taşlarıdır. Kitâbelerde aynı veya farklı silahla mükerrer atış veya hüner gösterisinin hikâye edildiği örnekler ise nâdirdir. İncelediğimiz kitâbe yanında, yine yukarıda bahsi geçen ve yine Topkapı Sarayı'nda bulunan Sultan I. Ahmed'in (1603-17) topuz atışı anısına dikilen taş bunlardan biridir. Kitâbesinde, sultanın topuzu nihaî fırlatışı öncesinde, atıyla dörtnala giderken topuzunu birkaç defa havaya fırlatıp, düşerken yakaladığı anlatılmaktadır.

Her hâlükârda, kitâbede atış mesâfesi açıkça verilen fırlatma silahı, lobuttur. Türk silahlarıyla ilgili yayınlarda yeterince incelenmemiş ve ciridin aksine, bugüne kadar devam eden bir geleneğin parçası olamamış olan da lobuttur. Tanımlarda geçtiği üzere lobutun bir ucunun sivriltilmesi, Avustralya fırlatma değneklerinin bir veya iki ucuna çakmaktaşıdan yapılmış, kesici ve küçük başlar ilâve edilen türlerinin morfolojisiyle uyumludur. Tıpkı fırlatma bıçaklarında veya savaş baltalarında olduğu gibi, hedefin yakın olduğu durumlarda, bu silah bir ucu hedefe denk gelecek şekilde fırlatılıyor olmalıydı. Bu durumda lobutun ya da en azından "kalemlî" denilen tipinin, hem kunt travma hem delme yapabilen bir silah olduğunu düşünebiliriz. Yine de ucu sivriltilmiş lobutların yeterince uzun olanlarının, cirit gibi uzun eksenî yönünde fırlatılmış olmaları ihtimâlini tamamen göz ardı etmemek gerektiğini düşünüyoruz. Eldeki târifler "kalemlî" denilen tipin uzunluğuyla ilgili bilgi içermediğinden, bu konuda kesin bir tespit yapmak mümkün olamamaktadır.

Sultan IV. Murad'ın lobutu fırlattığı mesafeye gelince, ne kadar olağanüstü olduğunu anlamak için, bu tür silahlarla ulaşılabilen mesafelere göz atmak gerekir. Aerodinamik şekilli ve nispeten hafif olan fırlatma değnekleriyle 100 m'nin üstüne çıkan atışlar bildirilmiştir. Avustralya "kylie"lerinden örnek verecek olursak, boyları 60-80 cm ve ağırlıkları 250-350 gram olanları eğer "akord edilir" ve uçuş dinamikleri iyi ayarlanırsa, bu mesafelere ulaşabilirler. Yüksek ağırlıkları ve daha iri olan baş kısmıyla, av bumeranğı ile fırlatma asâsı

³⁸ Kitâbenin altındaki, Sultan IV. Murad'ın cirit oyunu seyrederken oturduğu söylenen bu taş koltuk, bir "kathedra"dır. *Kathedra* (Lat.) veya *thronos* (Yun.), Ortodoks kiliselerinde bulunan ve törenlerde en yüksek dereceli rahibin oturduğu makamdır. Eski örnekleri taş iken, sonraları ahşaptan imâl edilmeye başlanmıştır. Topkapı Sarayı'nda, *vaftiz teknesi* gibi başka devşirme malzemeler de kullanılmıştır. Bu durum, Osmanlı'nın bağınazlıktan uzak ve pragmatist tavrını göstermesi bakımından önemlidir. Topkapı Sarayı arazisi içinde var olduğu bilinen kiliselerin birinden geliyor olması muhtemel bu koltuk, araştırmacılar tarafından Erken Bizans dönemine (5.-6. yüzyıllar) tarihlenmektedir (Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*, İstanbul, Turing Yayını, 1989, s.368-369). Kitâbe ise koltuktan bağımsızdır ve kitâbe-koltuk kombinasyonu, İstanbul'a özgü ve hayranlık uyandırıcı bir kültürel çokkatmanlılık ve geçirgenlik için iyi bir örnek oluşturur.

arasında bir melez tip olarak tasnif edilen “lil-lil” isimli bir kylie replikasıyla yapılan atışlarda 80 m’nin biraz ötesine ulaşılmıştır. Bahsi geçen lil-lil replikası 62,5 cm uzunluğunda ve 530 gram ağırlığındadır. Bizim gerçekleştirdiğimiz ve fırlatma silahlarında aerodinamik yatay kesitin uçuş karakteristiğine ve mesafesine etkisini anlamayı amaçladığımız replika çalışmalarında, 52 cm uzunluğunda ve 430 gram ağırlığındaki lil-lil replikasıyla en fazla 55 m mesafeye ulaşabildik.³⁹ Gözlemlerimiz, yatay kesit profilindeki küçük değişikliklerin bile, oluşan taşıma kuvvetleri ve dolayısıyla azâmî uçuş mesafesi üzerine dramatik etkisi olduğunu gösterdi.

Kitâbede söz edilen lobut, muhtemelen yatay kesiti aerodinamik olmayan, silindirik veya uç kısmı kalınca bir silindir formunda, göğüs göğüse mücadelede de kullanılmaya uygun uzunlukta, kalın bir sopa olmalıdır. Diğer kültürlerdeki benzer silahlardan yola çıkarak, uzunluğunun 75 cm civarında olduğunu tahmin edebiliriz. Kaynaklarda lobutun kalınlığının 4-5 cm olduğunu ve meşe ağacından yapıldığının söylenmesi, böyle bir değneğin ağırlığını takribî olarak tespit etmemizi mümkün kılar. Meşe ağacının (*Quercus*) pek çok türü vardır ve bunların ortalama özgül ağırlıkları değişiktir. Aynı türe mensup iki ayrı ağaç, büyüme şartlarına bağlı olarak değişik özgül ağırlıkta odun oluşturabilir. Ayrıca, odun kuruyunca da ağırlığından bir miktar kaybeder. Yine de bir fikir vereceğini düşünerek, bu boyutlarda bir meşe değneğinin ortalama ağırlığını hesapladık. Meşe ağacının “hava kurusu”⁴⁰ (nem oranı %18) hâliyle özgül ağırlığı 0,73-0,99 g/cm³ olarak verilmektedir.⁴¹ Bu bilgi doğrultusunda, çapı 4 cm olan 75 cm uzunluğundaki silindirik bir değneğin ağırlığı 688-933 gram ve çapı 5 cm olan bir değneğin ağırlığı 1075-1458 gram aralığında olmalıdır.

Karşılaştırma yaparken gözden kaçırılmaması gereken en önemli nokta, lobutun aerodinamik bir şekle sahip olmadığıdır. Dörtmala giden bir atın üzerinden atılmış da olsa, yatay kesiti aerodinamik olmayan bir sopanın 87 m’ye fırlatılması, sıradışı bir fiziksel kuvvet ve üst seviyede bir teknik

³⁹ Burada altını çizmemiz gereken, aerodinamik fırlatma değneklerinin, yere paralel ve yerden belli bir yükseklikte uçacak şekilde fırlatıldıklarıdır. Yani değneğin parabolik bir hareket yapmadan, mesafeyle birlikte gittikçe artan bir irtifa kaybına uğramadan hedefe ulaşması beklenir. Yaptığımız replikalar, yerle 45° açı yaparak fırlatıldıklarında daha uzun mesafeler katetmişlerdir.

⁴⁰ Ağaç kesildikten sonra kurumaya başlar ve kurudukça şekil değiştirir. Kereste olarak kullanılacak odun, işlendikten sonra şekil değiştirmemesi ve çatlama gibi komplikasyonlar yaratmaması için, oda sıcaklığında birkaç ay kurumaya bırakılır. Bu sürede odundaki nem, dış ortamın bağıl nemine yaklaşır (*equilibrium*). Buna “hava kurutması” denir. Bu amaçla geliştirilmiş özel fırınlarda odun ısıtılarak nemi azaltılır. Nem içeriği, fırınlanarak ayarlanmış kerestelere de “fırın kurusu” denir.

⁴¹ Meşenin özgül ağırlığı için bkz. http://www.reade.com/Particle_Briefings/spec_gra2.html, <http://www.technologystudent.com/rmflsh1/oak2.html>. Basılı ve internetteki kaynaklara bakıldığında 0,71 g/cm³ ile 1,14 g/cm³ arasında değerlere rastlanmaktadır. Pek çok kaynak meşe odunu için ortalama 0,86 g/cm³ değerini vermektedir.

gerektirir. Bu kadar ağır bir nesnenin hedefe çarptığında yapacağı hasar da oldukça fazla olacaktır.

Lobut/nobud kolay ve ucuz temin edilen bir hammaddeden, çok az işçilik ve emek harçayarak imal edilen, buna karşılık ustasının elinde çok etkili olan bir silahtı. Kale kuşatmalarında bunlardan binlercesi sur duvarlarının ötesine atılmış olmalıdır. Savaş alanlarında mızrak, kılıç, topuz, yay ve ok gibi yapım maliyeti yüksek silahlara nazaran hesaplı bir alternatif oluşturduğu ve çatışmalarda sıkça kullanılmış olduğu tahmin edilebilir. Böyle bir silahın sebep olabileceği yaralanmalar ayrı bir araştırma konusudur. Ancak tarihî silahları incelerken dönemin şartlarının ve savaş yöntemlerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünüyoruz. Varna Savaşı'ndaki olay gibi, bazen sadece düşmanın atından düşürülmesi bile, bertaraf edilmesi için yeterli olabiliyordu. Bugün için önemsiz sayılabilecek yaralanmaların da, asepsi ve antisepsinin bilinmediği, tıbbî her türlü müdahalenin yetersiz kaldığı dönemlerde ölümcül olabildiği unutulmamalıdır.

Teşekkür: Yazarlar, Günhan Börekçi, Hayri Fehmi Yılmaz ve Fatma Şen'e verdikleri destek için teşekkür ederler.

An Ottoman throwing weapon: The Cludgel (*Lobut*)

Sports in the Ottoman Empire have evolved as a systematic activity to make the practitioners acquire military skills needed for warfare. The aim of training was to acquire and maintain the physical strength, power and neuromuscular coordination that were necessary for using weapons like bow, mace and sword. Remarkable performances in using these weapons have been appreciated, and some of them were meticulously documented. Based on the tradition of 'erecting a stone' (*taş dikme*) most of these singular performances have been recorded and commemorated by erecting a monumental column bearing a carved inscription. The stone columns indicating the range of the arrow (*ok menzil taşları*) are the most common examples of this tradition. There were other recorded performances of rifle and cannon shooting and –with a single known example– of a mace throw. The present study discusses another weapon with which there is only one known/documented performance of similar kind: a "lobut" (cludgel) throw from horseback.

Short, thick, hand-held clubs like *lobut* have been used in many cultures with many variations by striking or throwing to cause damage on the target. In this article we focused on the development, use and morphology of this primitive weapon with a related sportive performance mentioned in an inscription. This inscription is carved on a marble tablette to memorize a jereed

and a lobut thrown by Sultan Murad IV, and is still being displayed in the fourth inner courtyard of Topkapı Palace, Istanbul.

Key words: Lobut, cludgel, throwing stick, throwing club, jereed, sport history, sports in the Ottoman Empire, Sultan Murad IV, throwing weapons.

Osmanlı'da bir fırlatma silahı: Lobut

Osmanlı'da spor, doğal olarak savaş becerilerinin kazanılmasına yönelik sistemli bir faaliyet olarak gelişmiştir. Yay, topuz, kılıç gibi silahları kullanmak için gerekli olan fiziksel güç ve nöro-müsküler koordinasyonun geliştirmesi için değişik idmanlar yapılmış ve bu silahlarla sergilenen mahâret çeşitli yollarla kayıt altına alınmıştır. Sıra dışı kabul edilen performanslar, taş dikme geleneği doğrultusunda, üzerinde kitâbe yazılı bir anıtsal taşla tescil edilmiştir. En yaygın örneklerini ok menzil taşlarının teşkil ettiği bu gelenek kapsamında, tüfek, top ve –bilinen tek örneğiyle– topuz atışları da bu şekilde kayıt altına alınmıştır. Araştırmamızda, Türkçe literatürde ayrıntılı biçimde incelenmemiş bir silah olan *lobut*'un, at üzerinden uzak mesafeye fırlatılmasıyla gösterilen bir sportif/askerî becerinin bilinen tek örneği mercek altına alınmıştır.

Elde tutularak vurmak veya fırlatmak suretiyle hedefte hasar yapmayı amaçlayan kısa ve kalın bir sopa olan *lobut*, değişik kültürlerde kullanılmıştır. Makalemizde, Sultan IV. Murad'ın üst üste yaptığı bir lobut ve cirit atışı anısına yazılmış ve bugün Topkapı Sarayı'nın en içteki dördüncü avlusunda bulunan kitâbe üzerinden; bir silah olan *lobutun* gelişimi, kullanımı ve morfolojik özellikleri incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Lobut, cirit, spor tarihi, kitâbe, Sultan IV. Murad, Osmanlı'da spor, fırlatma silahları.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Arşiv Kaynakları / Archival Sources

Murat Özveri Arşivi: Lil-lil ve Rabbit Stick fotoğrafları ve Askerî Müze (Harbiye, İstanbul) koleksiyonundaki lobutların ve bir topuzun fotoğrafları.

Şinasi Acar Arşivi: Topkapı Sarayı'nda Hekimbaşı Odası'nın kuzeydoğu duvarında yer alan, Sultan IV. Murad'a ait koltuk ve Sultanın lobut atışı anısına yazılmış kitabenin fotoğrafları.

Basılı Kaynaklar / Printed Sources

Acar, Şinasi. *İstanbul'un Son Nişan Taşları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006.

Anafarta, Nigar. *Hünername Minyatürleri ve Sanatçıları*. İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları ve Doğan Matbaacılık, 1969.

Ayhan, Ahmet. *Topkapı Sarayı Müzesi Silah Kataloğu*. T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2011.

Ayverdi, İlhan. *Misâlli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011.

Eralp, T. Nejat. *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1993.

“Hand Thrown Projectiles -Things that Fly, Part 1.” In *Primitive Technologies: A Book of Earth Skills*, edited by David Wescott, 211. Salt Lake City: Gibbs-Smith Publisher, 1999.

Kahraman, Âtîf. *Osmanlı Devleti'nde Spor*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1995.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1993.

Redhouse, James William. *A Turkish and English Lexicon Shewing in English the Significations of the Turkish Terms*. Beirut: Librairie du Liban, 1987.

Reeves, Nicholas. *The Complete Tutankhamun the King, the Tomb, the Royal Treasure*. Cairo: The American University in Cairo Press, 1990.

Tezcan, Hülya. *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*. İstanbul: Turing Yayını, 1989.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, 3. baskı. Ankara, 1988.

Young, Richard W. “Evolution of the Human Hand: The Role of Cubbing and Throwing.” *Journal of Anatomy* 202 (2003): 165-174.

Elektronik Kaynaklar / Electronic Sources

Meşenin özgül ağırlığı için bkz.

http://www.reade.com/Particle_Briefings/spec_gra2.html;

<http://www.technologystudent.com/rmflsh1/oak2.html>.

Çomak ile mesafe atışı yapan Massailer.

<http://www.youtube.com/watch?v=YOAYDKIozIU>

Türk Dil Kurumu Kişi Adları Sözlüğü.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_kisiadlari&arama=anlami&uid=2047&guid=TDK.GTS.50d5ee8ab57f83.03941106